

A csoportjellegű szövegek*

A csoportjellegű szövegekre (...) az jellemző, hogy bennük számos elem feltűnően árulkodik a beszélő társadalmi hovatartozásáról. Ilyenek például a **zsargon szövegek**, amelyekről ma már inkább csak múlt időben beszélünk, hiszen jelentőségük korántsem akkora, mint régen volt. Egyes elemeik azonban máig fennmaradtak, ezért is kell velük még mindig foglalkozni. **A zsargon sajátos beszédmód** (volt), amelyet régen minden „jó házból való” úrigyerek mint társadalmi osztálya — a „felső tízezer” — sajátos megkülönböztető jegyét ismert meg: az előkelőségek illemkódexe azt is előírta, hogy a jól nevelt úriember (és úrhölgy) nem beszélhet olyan közönségesen, mint a piaci kofa, hanem finoman kell kifejeznie magát. Így alakult ki a zsargon, mely nemcsak az alsóbb néprétegektől való **elkülönülést, hanem használóinak együvé tartozását is kifejezte**, ezért is igyekezett annyira az úrhatnám kispolgárság is eltanulni. Jellemző volt rá az idegen szavak hivalkodó használata: a szalonbeli fiatalember *snájdig* volt, meg *hercig* (nem ám *jóvágású* vagy *csinos!*), a hölgyek pedig *charmante*-ok, és a fejfájástól sohasem szenvedtek: mindig csak a *migrén*-től, lehetőleg raccsolt *r*-rel ejtve. Sírni azonban nem sírtak, legfeljebb időnként sírógörcsöt kaptak — mint Kosztolányi is megírta: „Manapság — legyünk őszinték — színházainkban, valamint jobb nevelésű köreinkben a sírógörcs kötelező. Nem sírunk többé, csak sírógörcsünk van. Senki se fakad sírva, senki se pityerdül el vagy pityereg vagy nyafog vagy jajveszékel vagy könnyez vagy bög vagy óbégat vagy picsog vagy bömböl vagy itatja az egereket, és senkinek sem török el a mécsese, hanem egyszerűen és természetesen sírógörcsnek adja magát. A sírás végképp divatját multá.” A zsargon irtózott a vulgáris szavaktól, és mert a kelletnél jóval többet tekintett ilyennek, ezek helyett gyakran élt a **finomkodó, kényeskedő körülírásokkal**. Fontos kelléke volt még az **affektált, modoros hanghordozás** és az **idegenes kiejtés** (az *akadémia*-féle ejtés mód, rövid *á*-kkal).

Manapság időnként *szakmai zsargon*-ról is hallani lehet, ezen általában a szakmai és tudományos szövegek sajátos szókincsét értik. Ezt azonban nem jó *zsargon*-nak nevezni, hiszen a sajátos tárgy megkívánja az ilyen szavak használatát, márpedig a *zsargon* szó inkább rosszálló, mintsem dicsérő minősítés. Meg kell azonban mondanunk, hogy a szakmai szövegek is egyfajta *zsargon*ná vál-

* In: SZILÁGYI N. SÁNDOR: *Magyar nyelvtan. Első rész. (Tankönyv a pedagógiai líceumok IX–X. osztálya és a filológia–történelem szakprofilú líceumok XI. osztálya számára)*. București, 1980. 43–6.

hatnak: mégpedig akkor, ha a szerző nem azért használ lépten-nyomon szakkifejezéseket (lehetőleg idegen eredetűeket), mert a tárgy ezt elkerülhetetlenné teszi, hanem azért, hogy a kívülállók előtt minél nagyobb bámulatot keltsen az ő nagy bölcsessége. Az ilyen szövegekre csakugyan ráillik a *szakmai zsargon* név, s a tudománynak már csak azért is óvakodnia kell ezektől, mert a sűrű műszópuffogatás gyakran az ismeretek hézagosságát és felszínességét leplezi.

A zsargonhoz hasonlóan az **argó vagy tolvajnyelv is csoportjellegű beszédmód**, csak hogy a társadalom másik végletén tenyészik: a tolvajok, zsebmetszők, kasszafúrók, betörők és hasonszőrűek éltették, amíg és ahol az **alvilági élet** virágzott. Az argóról általában el szokták mondani, hogy célja a titokzatosság: a bűnözők azért beszélnek így, hogy a beavatatlanok ne értsék. Ez elsősorban a francia argóra érvényes, amelynek megértése csakugyan nem egyszerű feladat annak, aki nem ismeri az argó szövegek sajátos szókincsét, szóalkotási szabályait és nyelvtani különlegességeit. A magyar tolvajnyelvi szövegekre ez kevésbé áll, ezek nem érthetlenebbek, mint egyéb szakmai szövegek. (Hiszen bizonyos értelemben az argó szövegek is amolyan szakmai szövegek: egy tisztességesnek egyáltalán nem mondható mesterség gyakorlásával kapcsolatosak.) Íme egy példa:

...Oacă kezdte a héklizést.

— Te csóró gebe! Te meg Rongyos vagytok a galeri szégyene!

A másik hallgatott. Kiteregette a lapokat a kemény ágyra.

— Ha egy éjjel valaki gajdeszba küldi az összes kajakosokat, téged ártatlanul fognak kinyírni, hallod-e, Florea? — köpött bele Aprókéz is.

— Mit csinálsz az eszedet? Elfelejtetted, hapsikám, hogy amikor én meglékeltem a palikat, te még hátulgombolós nadrágban jártál?

S ez valahogy így is volt.

Befogta a pofájukat. (Eugen Barbu: A gödör. Bálint Tibor ford.)

A sajátos szókincsen kívül a tolvajnyelvi szövegeket az **igénytelen nyelvhasználat**, a **durva, vaskos kifejezések**, gyalázkodások gyakorisága jellemzi.

A csoportjellegű szövegek legelterjedtebb fajtája azonban ma nem a zsargon vagy az argó, hanem **a szleng**.

Elnevezése nem egységes. Egyes szakmunkák az argóhoz sorolják, mások a *szsznyelv* néven emlegetik, s így lényegében szintén argónak tartják, hiszen a kiveszőben levő *jassz* szó jelentése: 'a (nagy)városi alvilághoz tartozó fiatalember'. Voltak egyéb névajánlatok is, például a *vagánynyelv*, valaki *srácnyelv*-ként emlegette. A *szleng* szót (mely az angol *slang* átvétele) a nyelv művelés általában kerülendőnek tartja, de sajnos jobbat nem ajánl helyette. Márpedig ahhoz kétség nem fér, hogy ha az *argó*-t továbbra is 'tolvajnyelv' értelemben kívánjuk használni, akkor a szlenget nem tekinthetjük argónak, hiszen beszélőinek tömege nem csupa elvetemült gonosztevőből áll össze. Ezt állítani ugyan-

olyan tévedés volna, mint az, hogy mindenki csavargó, aki farmernadrágot visel. (Mint hogy a farmernadrág és a szleng használata nagyon gyakran együtt jár, ezt a beszédmodot akár farmernyelvnek is lehetne hívni.) Ezért alább — megkülönböztetésként az argótól — *szleng*-nek fogjuk nevezni a szóban forgó beszédmodot.

A szleng a köznyelvnek az a változata, melyet a **fiatalság** előszeretettel használ az egymás közti társalgásban, **városon inkább, mint falun**. A közönséges köznyelvi szövegektől a szleng elsősorban szókincsében tér el. **A szleng csoportjellegű, használata azonban nem annyira az elkülönülés szándékából ered, mint inkább az együvé tartozás nyelvi-nyelvhasználatbeli kifejezésének igényéből**. Ha egy fiatal bekerül egy szleng beszélő társaságba, akkor nagyon sok múlik azon, hogy ő maga szintén szleng beszél-e vagy sem. Ha igen, akkor a társaság nyomban befogadja, ha viszont nem, akkor a csoport tagjai ezt úgy értelmezik, hogy az illető nem egészen közéjük való.

Hogy a szleng milyen, azt a fiatalság számára aligha kell részletesen elmagyarázni, elég ízelítőül néhány példa a szleng szótárából: *srác, csaj, haver, dumál* (vagy *dumcsiz*), *melózik, melós, lelével, lelombozódik* ('elkedvetlenedik'), *bezsong* ('megőrül'), *átver* (vagy *átráz, átejt* 'rászed, becsap'), *klassz, vagány, marha jó, állati* (ennek nehéz lenne pontosan megadni a jelentését, mert a 'nagyszerű'-től a 'szörnyűséges'-ig mindent jelenthet), *buli* ('ügy, eset, vállalkozás stb.' értelemben) és így tovább.

A szleng egyik fajtája az úgynevezett diáknyelv, ez az iskolások szlengje: az jellemző rá, hogy szókincsében az iskolával kapcsolatos szavak egy része is szlengesített formában jelentkezik: *suli, oszi, igi* vagy *diri* ('igazgató' — ugyanabban az iskolában rendszerint csak az egyik járatos), *matek, bezúg* ('rossz jegyet kap'), *bezúgat* ('rossz jegyet ad valakinek') stb.

Hogyan viszonyuljunk a szlenghez? Olyan kérdés ez, amelyre sokan megpróbáltak már válaszolni, mégpedig néha igen végtelenen: van, aki mindenestül elvetendőnek tartja, és közelinek reméli azt a napot, amikor hírmondója sem lesz, mások viszont a nyelvteremtő erő elevenségét üdvözlik benne. Az igazság alighanem valahol középen van: hiszen a szleng sok friss szóval kifejezéssel gazdagíthatja a nyelvet (mint például a *lelombozódik*, mely szép szemléletességgel fejezi ki a kedvtelen hangulatot: olyan a szomorú ember, mint a fa, amelynek levagdosták a lombját), de sokszor a durva kifejezéseknek is helyet ad (ezek egy része az argóból való), ami nem dicséretes tulajdonsága. Elsősorban ezeket a vadhajtásokat kell nyesegetni.

És tudni kell a szlengről, hogy általában mulandó jelenség: bizonyos életkoron felül az emberek nagy része egyre ritkábban él a szleng szavaival, egyre kevesebbet használ közülük. Másrészt pedig, éppen mert csoportjellegű, erősen beszédhelyzethez kötött. Ezért aki megelégszik a szleng ismeretével, s a szókincs

más rétegeit elhanyagolja, nagyon beszűkíti saját nyelvi világát: csak a szleng beszédhelyzetében tudja magát igazán kifejezni (már amennyire a szleng ezt lehetővé teszi), más körülmények között azonban hátrányos helyzetben van, nem tudja személyiségét teljes értékében érvényesíteni. Kár volna (és bizonyára eredménytelen vállalkozás is) a szlenget tüzzel-vassal irtani, de jobb sorsra érdemes elemeinek használata csak akkor helyeselhető, ha ez a beszélő számára nem kizárólagos, hanem kiegészítő beszédmód, ha tehát a beszélő más közléshelyzetekben is ugyanolyan biztonsággal és könnyedén fejezi ki magát — természetesen a helyzetnek megfelelően —, mint a szlengében.

Végül szóljunk néhány szót arról, hogy mi a szleng és az erkölcs kapcsolata, hiszen a szlenget nem beszélők részéről elhangzik néha az a vád, hogy ez a beszédmód erkölcstelen, és következésképp a szlenget beszélők jó erkölcsé is megkérdőjelezhető. Ez a vád ebben a formájában nyilvánvalóan nem igaz. Van azonban valami, ami részben az erkölccsel, részben az érzelmvilággal kapcsolatos. A szleng ugyanis jellegzetesen érzelemleplező beszédmód. A fiatalok (tizenévesek) egyik életkori sajátossága az, hogy nemesebb érzelmeiket nem szívesen nyilvánítják ki: talán semmitől sem viszolyognak annyira, mint az érzélgősségtől, a szentimentalizmustól, ezért néha fölényeskedő ál-cinizmussal próbálják azt a látszatot kelteni, hogy ők az érzelmekre nem adnak. (Ez persze nincs így a valóságban, a leplező magatartás pedig részben divatjelenség is.) A látszatkeltésnek nagyon jó eszköze a szleng, mivel az ilyen szavaknak a nyelvben még nincs nagy múltjuk, így nincs meg az az érzelmi töltetük, amely egyéb szavainkkal velejár. Ha például valami nagyon tetszik neki, fiatal barátunk azt mondja: *Juj, de klassz!* De a világ minden kincséért ki nem mondaná, hogy: *Gyönyörű!* Ettől már „fázik”, mert úgy érzi, hogy e szóval elárulja és kiszolgáltatja magát. Ami pedig az erkölcsiséget illeti, valami hasonló a helyzet, mint az érzelmekkel; a szleng szavainak erkölcsi töltetük és hátterük (mondjuk úgy: holdudvaruk) sincs. Nem erkölcstelenek e szavak, hanem inkább erkölcs nélküliek. Ha például egy fiú azt mondja egy lánynak: *Nagyon szeretlek!* — ebben nemcsak tartalom van, hanem érzelmi töltet is és erkölcsi felelősségvállalás. Ezért is olyan nehéz kimondani: az erkölcsi felelősség vállalása általában nem szokott könnyű lenni. De aki ennek kimondására szánja magát, annak kell hogy legyen ennyi bátorsága. A szleng szövegnek nincs ilyen háttere, ezért sokkalta könnyebb odavetni, hogy például: *Állatian bírlak!* (vagy: *Irtó klassz csaj vagy!*), mint azt, hogy *Nagyon szeretlek!* De amennyivel könnyebb kimondani, annyival kevesebbet is ér. Nem is annyira az őszinteséggel van itt baj, hanem azzal, hogy ezen a ponton a szleng már határsértést követ el: ilyen beszédhelyzetben inkább félre kellene tenni, mert az őszinte, nemes érzelmeket elleplezi, ahelyett hogy kifejezné.